

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

7. Складановська М.Г. Інноваційне навчання: активізація пізнавальної діяльності студентів: навч. посіб. / М. Г. Складановська. – Дніпро: ПДАБА, 2012. 110 с.
8. Bono E. The five day course of thinking. – 1967. – №4.
9. Guilford J.P. The analysis of intelligence / Joy Paul Guilford, Ralph Hoepfner. – N. Y.: Mc.Grow-Hill, 1971. – 514 p.
10. Kaplan, D. E. (2019). Creativity in Education: Teaching for Creativity Development. Psychology, 10, 140-147. <https://doi.org/10.4236/psych.2019.102012>
11. Mednik S.A. The associative basis of the creative process. – 1962. – №4.
12. Tryk Y.E. Advances in Psychological assisment. – Ca. – 1968.
13. Taylor C. W. Various Approaches to and Definitions of creativity /C.W. Taylor ; R.J. Sternberg (Ed.). – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988. – P.99–124.

Галина САВОШ

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Придніпровської державної академії
будівництва та архітектури
<https://orcid.org/0000-0002-3524-9645>*

**ЗНАЧУЩІСТЬ ОСВІТИ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГЛИБИННИХ
СТРУКТУРНИХ ЗМІН У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ**

***Анотація.** У роботі проаналізовано роль вищої освіти в сприянні подоланню маргінального стану молоді на тлі трансформаційних процесів в українському соціумі. Розглянуто особливості використання кластерного підходу у процесах управління й регулювання у сфері освіти та обґрунтовано доцільність використання кластерного підходу для оптимізації управління системою освіти України на основі соціального партнерства. Автор приходить до висновку, що сучасна освіта починає відігравати все більшу роль у формуванні та задоволенні соціальних потреб людства і розглядає вплив наявної системи освіти на загальну концепцію освіти, стратегії цього процесу. Йдеться про сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства та проблеми впровадження інновацій у вітчизняній освіті і науці, визначаються пріоритетні*

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

заходи для виховання студентів України та уникнення можливих ризиків при забезпеченні освіти для потреб XXI століття.

***Ключові слова:** освіта, дидактика, кластерний підхід, прагматизація освіти, соціалізація молоді, виховання особистості.*

Вступ. Сьогодні, коли найрозвиненіші держави переконливо демонструють усьому світу значущість саме освіти для здійснення тих глибинних структурних змін у суспільному житті, що несуть людям свободу саморозвитку, матеріальні блага, гарантовані громадянські права, задоволення зростаючих потреб, соціальний захист тощо, багатьма науковцями та політиками освіта проголошується основою нового способу життя, могутнім джерелом започаткування на Землі нової епохи – епохи високих технологій. Цим підкреслюється великий модернізаційний потенціал освіти, насамперед вищої.

У сучасних умовах суспільних трансформацій у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів, переходу до моделі суспільства з соціально орієнтованою ринковою економікою та розвинутою демократією науково-технологічне та кадрове забезпечення модернізації усіх сфер суспільного життя країни потребує розроблення та трансферу передових технологій. Освіта у цьому контексті не є винятком. Традиційно її розглядають як соціальний інститут, завдяки якому функціонує соціально-генетичний механізм відтворення суспільства в цілому, а також держави та її інституцій [17]. Звісно, він значною мірою визначає та забезпечує становлення й удосконалення особистості, розробку й передачу нових знань, рух надбань культури від покоління до покоління тощо. Саме тому проблеми, які стоять перед українською освітою, можна розглядати з кількох позицій: з точки зору трансформації суспільства, ролі та функцій щодо соціалізації та виховання молоді і створення освітніх кластерів, тобто мережі постачальників, виробників і споживачів освітніх послуг і технологій.

Розвиток освіти в умовах трансформації сучасного українського суспільства

Розвиток освіти у другій половині XX століття, який іноді визначають як «вибух освіти», досить відчутне підвищення середнього рівня освіченості населення планети знаменують собою одну з

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

найбільших змін загальносвітового значення. Як показано в дослідженнях [19], саме розвиток вищої освіти, темпи якого були найбільш високими, став одним із вирішальних факторів удосконалення освіти в цілому та надзвичайного прогресу знань.

Динамічні зміни зовнішнього для системи освіти середовища породжують невідповідність останньої вимогам сьогодення, викликам часу для суспільства. За цих умов виникає необхідність розробки, прийняття та реалізації науково виваженої державної політики удосконалення системи освіти. Прагматичність сучасної освіти призводить до орієнтації вищих навчальних закладів винятково на професійну підготовку й відмову від таких важливих аспектів змісту освіти, як виховання й соціалізація. Це виносить за рамки освіти такі актуальні для сучасного українського суспільства процеси, як формування нової системи цінностей та розробка відповідних соціальних норм, спрямованих на затвердження цих цінностей, зокрема, соціального партнерства різних статусних груп.

Відомо, що освіта як соціальне явище може вважатися досконалою, якщо вона забезпечує успішне задоволення суспільних запитів сьогодення, намічає загальні підходи щодо вирішення майбутніх проблем. Модерна освіта, яка зараз впроваджується у вищих навчальних закладах, вимагає від студентів як розуміння тонкощів та пріоритетів реального життя, так і оволодіння науково-теоретичною базою з обраної спеціальності та вміння працювати самостійно. Отже, необхідно аналіз тих факторів, що обумовлюють соціалізацію особистості.

Як показано у наукових дослідженнях [19], соціалізація уявляється єдиною системотвірною ознакою прогресивної діяльності людей, яка не повинна залежати від ідеологічної спрямованості.

Не можна проігнорувати той факт, що сучасні соціальні умови формують новий тип особистості, а отже, вимагають нових форм та методів виховання. Професійна підготовка майбутніх кадрів, повинна зробити рівень знань сучасних студентів відповідним до суспільних потреб і світових стандартів, сприяти підвищенню соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності.

Сьогоднішній етап розбудови України вимагає консолідації навколо ідеї побудови гуманістично орієнтованої, демократичної та соціально відповідальної держави. дозволяє швидко переходити до

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

суміжних областей професійної діяльності. Саме для таких цілей має бути трансформована модель сучасного фахівця. Саме тому особливого звучання набувають питання подальшого розвитку освітньої галузі на принципах демократії, гуманізму та державності, створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних і професійних властивостей особистості. Гармонізація особистості з навколишнім світом повинна відбуватися через засвоєння сучасної наукової картини світу, наданні здатності жити в потоці інформації, створенні передумов для безперервного саморозвитку та набуття широкої базової освіти.

Сучасна освіта, готуючи фахівців у певній галузі, не приділяє достатньої уваги формуванню особистості. А процес виховання особистості є складним. У доповіді «Теоретико-методологічні засади реформування вищої освіти в Україні» директор Інституту вищої освіти АПН України професор В. Андрущенко наголосив: «Пріоритетами освіти є не знання самі по собі й навіть не «потреби народного господарства», а розвиток особистості й формування громадянина, здатного самостійно і вільно мислити й діяти» [2].

Безумовно, головна роль тут відводиться вищій освіті, адже саме завдяки їй студент формується і як гідна особистість, і як фахівець [13]. Тож основним критерієм роботи навчального закладу повинен бути рівень підготовленості випускників, раціональне поєднання їхніх теоретичних знань з умінням застосовувати їх на практиці, що означає потребу вести пошук ефективних форм і методів навчання та виховання, удосконалення програм, навчальних планів, розробку нових навчальних методик, навчальних посібників. Ці стратегічні завдання системи освіти безпосередньо пов'язані з процесами формування та розвитку особистості, і тому саме освіті повинна належати головна роль у здійсненні тих глибинних структурних змін у суспільному житті, що несуть людям свободу саморозвитку, матеріальні блага, гарантовані громадянські права, задоволення зростаючих потреб, соціальний захист.

Функції та роль вищої освіти у соціалізації молоді

Як нами зазначалося раніше [19], сучасне українське суспільство за умов сьогодення стикається з проблемою соціалізації молоді. Втрата цілими поколіннями внаслідок системних перетворень

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

їхніх переконань та цінностей, а також певного статусу в соціумі призвели до появи маргінальних верств населення. Невизначеність власного місця в суспільстві та своєї соціальної ролі у ньому, відсутність перспектив змушує шукати шляхи подолання такого стану, одним з яких можна вважати «ліфти соціальної мобільності». Одним із таких ліфтів є вища освіта, яка надає шанс змінити свій соціальний статус [24].

Модернізація українського суспільства є практичною потребою сучасного етапу входження нашої держави до європейського і світового соціокультурного простору, своєрідним стилем и типом європейського соціуму. Цей процес полягає в удосконаленні тих чи інших показників розвитку держави та суспільства до рівня найвищих досягнень загальноцивілізаційного стандарту.

У результаті трансформації українського суспільства створена власна національна система освіти, яка забезпечує потреби інтелектуального розвитку народу та заявляє про себе в європейському і світовому освітньому просторі.

Освіта – це комплекс навчально-виховних психолого-педагогічних, науково-просвітницьких, культурологічних та методичних заходів, підпорядкованих єдиній меті – підготовці майбутнього інженера, вчителя, психолога, педагога, вихователя та інше. Відзначимо, що саме стрімкий розвиток науки і освіти в минулому столітті сприяв зростанню промисловості й інших галузей економіки, забезпечив підґрунтя для практичного застосування та впровадження технічних інновацій, зокрема перехід до постіндустріального, а згодом і до інформаційного суспільств. Проте це призвело і до появи низки досить серйозних проблем. Система світи певною мірою консервативна і не дуже гнучка, вона не встигає за динамічними змінами зовнішнього середовища. А отже, не в змозі адекватно відповідати вимогам сьогодення, викликам часу, іншими словами, повністю задовольнити вимоги соціуму. Зрозуміло, що за цих умов виникає необхідність розробки, прийняття та реалізації науково виваженої державної політики удосконалення системи освіти» [24].

Ведучи мову про функції вищої освіти, ми не можемо особливо не відзначити у цьому плані дві з них – функцію соціальної мобільності та функцію соціалізації. Справа у тому, що потреби соціуму, його розвиток та особливості функціонування залежать від

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

соціальної стратифікації даного суспільства. І зрозуміти динаміку процесів змін всередині кожної соціальної групи та кожного соціального прошарку можливо лише за умови врахування фактору соціальної мобільності, який ці процеси відображає. Формування та розбудова нової соціальної реальності неможлива без участі системи освіти. Як вказує О. Савчук, «соціальна мобільність реалізується в результаті суб'єктивного визначення престижності або не престижності суспільного становища індивіда й бажання зайняти це становище, що супроводжується наявністю відповідної освіти» [22].

Щодо функції соціалізації, слід відзначити, що входження у суспільство та адаптація молодої людини може бути зручним та безболісним за умов формування людської особистості на основі залучення індивіда до численних цінностей, накопичених соціумом. А це може відбуватися «як за допомогою цілеспрямованого виховання, так і шляхом неусвідомленого знаходження цінностей у процесі отримання знань» [22].

Те, що в основу розвитку вищої освіти зараз покладені, насамперед, суто прагматичні цілі, призводить до орієнтації вищих навчальних закладів винятково на професійну підготовку. Складається ситуація, коли практично поза увагою залишаються такі важливі складові змісту освіти, як виховання й соціалізація. Таким чином, за межами освітнього процесу залишаються актуальні для сучасного українського суспільства процеси як вироблення прийнятної для більшості українців нової системи цінностей, формування соціальних норм, спрямованих на затвердження цих цінностей, і в першу чергу, соціального партнерства різних статусних груп. Це не є прийнятним, якщо ми справді хочемо вагомих змін на краще в нашій країні. Нагадаємо: загальновідомим є положення – освіта як соціальне явище може вважатися досконалою, якщо вона успішно задовольняє суспільні запити сьогодення, накреслює загальні підходи щодо вирішення проблем, які можуть виникнути у майбутньому. Філософія вищої освіти вимагає повної завершеності циклу певного рівня знань, визначеного освітньою політикою та потребами суспільства, пізнання студентами реального буття і розуміння науково-теоретичної картини світу. Таким чином, вищі навчальні заклади відповідають не тільки за конкурентоспроможність і обізнаність молодої людини щодо оволодіння низкою фахових дисциплін, але й соціалізацію особи. Тому

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

необхідний аналіз тих факторів, які цю соціалізацію обумовлюють. Вивчення феномена соціалізації вищих навчальних закладів потребує, насамперед, узагальненого методу, в основі якого лежать загальна філософія та підходи до соціальних явищ. З погляду загальної теорії систем, соціалізація є єдиною системоутворюючою ознакою прогресивної діяльності людей, політичних партій та рухів, незалежно від їхньої ідеологічної спрямованості, які об'єктивно інтегрують світове суспільство навколо людських цінностей [15].

Сучасний розвиток людства, глобалізація, необхідність бути мобільним, швидко пристосовуватися до нового та вміти самостійно поповнювати свої знання в певних галузях, іншими словами, сучасні соціальні умови, формують новий тип здобувача вищої освіти, з новими потребами та вимогами. Без виховання у ЗВО такого типу молоді людини зробити це не можливо. Таким чином, вища освіта має використовувати такі форми та методи виховання, які б відповідали багатосуб'єктному «замовленню» на певний тип особистості. Концепція побудови національної системи освіти в Україні передбачає новий підхід до професійної підготовки майбутніх кадрів, спрямований на подолання кризи в освіті та вихованні. Йдеться про те, що знання, отримані студентами, не відповідають, в першу чергу, запитам особистості, суспільним потребам і світовим стандартам, а тому знецінюються і втрачають престижність. Вихід з цієї нелегкої ситуації один: для її виправлення та докорінної зміни на краще необхідно підвищити знецінений соціальний престиж освіченості та інтелектуальної діяльності.

Як бачимо, за умов сьогодення особливого звучання набувають питання подальшого розвитку освітньої галузі на принципах демократії, гуманізму та державності, створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних і професійних властивостей особистості, відповідності новій освітній парадигмі: гармонізації людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу, наданні людині здатності жити у потоці інформації, створенні передумов для її безперервного саморозвитку; створення умов для набуття широкої базової освіти, що дозволяє швидко переходити до суміжних областей професійної діяльності. Таким чином, розвиток українського суспільства, зокрема процеси економічних перетворень, побудова громадянського суспільства змушують систему освіти ставити перед

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

собою нові цілі та завдання, згідно з якими має бути трансформована модель сучасного фахівця. Вирішувати ці питання заради майбутнього держави, заради майбутніх поколінь треба починати сьогодні.

Для сучасної системи освіти в Україні основою є інноваційний характер навчання, що зумовлює необхідність широкого використання інтеграційних процесів у різноманітних його проявах і особливий підхід, який враховує і застосовує методи різних галузей, творчо їх змінюючи та поєднуючи, створюючи таким чином базис для вивчення предмета, що стає ширшим, ніж одна конкретна дисципліна [18].

Інтеграція як філософська категорія призначена для відображення найбільш значних зв'язків та відношень між різними сторонами навколишньої дійсності. Це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей та взаємозв'язків між її елементами [12]. Вона можлива за певних умов, серед яких однією з найважливіших є наявність інтегруючих факторів, так званих «інтеграторів», у ролі яких можуть виступати:

- складні об'єкти пізнання (атом, людина, космос);
- наукові ідеї та теорії (теорія систем, теорія інформації, теорія ігор);
- наукові та міжнаукові принципи;
- спільні методи дослідження (математичні, моделювання, системно-структурний);
- окремі науки (математика, хімія, психологія тощо);
- наукові картини світу.

Найбільш узагальненим і постійно діючим інтегратором, який об'єднує всі перераховані інтегруючі фактори, є філософія [25].

Освітній процес поєднує різні види навчальної та виховної діяльності в єдину соціальну систему, переорієнтовує їх на соціальне замовлення та потреби суспільства. Серед соціальних інститутів сучасної України освіта займає провідну позицію. Адже загальне благо, яке виражається через стан культури та духовності, темпи економічного, науково-технічного, політичного і соціального прогресу, в першу чергу залежить від якості та рівня освіти.

Інтеграцію в освіті розглядають у багатьох аспектах: як вид наукової інтеграції, здійсненої в межах педагогічної теорії та

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

практики; як вищу форму відображення єдності цілей, принципів, змісту, форм організації процесу навчання; як цілеспрямоване об'єднання, синтез навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення, яка спрямована на забезпечення цілісності знань та вмінь; як процес і результат взаємодії структурних елементів змісту освіти, який супроводжується зростанням системності та спресованості знань [23].

Як зазначалося нами раніше [18], професійне становлення у вищій школі для майбутнього фахівця починається під час формування професійних знань, умінь і навичок та засвоєння способів професійно-творчої діяльності. Теоретичне знання має бути включене в реальну діяльність студента, а професійні цінності та норми повинні використовуватися як знаряддя досягнення його цілей, способів вирішення прийнятих ним професійних завдань. Таким чином, понятійна форма засвоєння знань повинна бути способом досягнення практичної професійної мети. А мета фахової підготовки полягає не тільки в передачі конкретних предметних знань, умінь і навичок, а насамперед в озброєнні майбутніх фахівців системними інтегрованими науковими знаннями, які є загальною передумовою оволодіння способами вирішення професійних проблем. У цьому основна відмінність навчально-професійної діяльності від практичної і пізнавальної (теоретичної) діяльності. Крім наукових теоретичних знань, студент здобуває практично-методичні й конструктивно-майстерні знання та уміння.

Показником становлення фахівця є професіоналізм, який виражається у набутих нових знаннях, умінні застосовувати їх на практиці; здатності приймати рішення у різних ситуаціях; формуванні всебічно розвиненої особистості. Велику роль відіграють якості особистості, які розвиваються і вдосконалюються у процесі здобуття освіти та в подальшій трудовій діяльності. Саме ці необхідні професійні та соціальні навички майбутній фахівець здобуває в процесі навчання під впливом інтегральних функцій освіти, які допомагають кращому засвоєнню та оволодінню студентом усіма необхідними професійними якостями за рахунок об'єднання різнопланових прийомів в одній скоординованій навчальній системі.

Також важливим наслідком професійного зростання особистості майбутнього фахівця та розвитку його професійних здібностей є

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

фахова компетентність, яку набуває студент. Вона характеризується: ґрунтовними знаннями із загальноосвітніх і фахових дисциплін; уміннями і професійною технологією (технікою); здатністю мобілізувати у професійній діяльності знання і вміння, готовністю застосовувати узагальнені засоби виконання дій під час вирішення професійних завдань [11].

Професійне становлення молодшої людини під час навчання у вищому навчальному закладі є важливим етапом у її соціалізації, де провідним видом діяльності стає навчально-професійна. Професійна підготовка у вищих навчальних закладах майбутніх спеціалістів охоплює надбання фундаментальних основ їхнього професійного простору, тобто тієї системи цінностей, світогляду, практичного досвіду, які необхідні для ефективно професійної діяльності. За допомогою інтегрування науки та виробництва під час навчального процесу майбутній фахівець легше соціалізується на робочому місці.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі – це конкретна система соціально-психологічної взаємодії, яка забезпечує передачу знань, формування професійних умінь і навичок, розвиток професійного світосприйняття, засвоєння професійних знань студентами [25]. Спілкування є інтегруючою ланкою у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Саме під час здобуття вищої освіти професійної підготовки завершується професійне самовизначення особистості, формування професійного світосприйняття, відшліфовуються професійні уміння і навички, набувається первинний професійний досвід. Усе це здійснюється через безпосереднє спілкування викладача зі студентом, міжособистісні контакти всередині студентської групи.

Для ефективного професійного розвитку особистості необхідною є наявність індивідуально-особистісних (внутрішніх) та соціокультурних (зовнішніх) факторів. Внутрішні чинники активізують індивідуальні особливості людини, потребу в самореалізації, саморозвитку, психологічну готовність до праці, зовнішні суспільні відношення, характер професійної діяльності, професійні вимоги до індивіда [11].

Таким чином, професійне становлення фахівця – це багатоетапний та динамічний процес, у якому «першу скрипку» грають особисті якості, що розвиваються паралельно зі

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

здобуттям та освоєнням професійних знань та навичок. Це процес, який включає кілька факторів, а саме:

- індивідуально-професійний розвиток;
- формування професійної компетенції;
- розкриття творчого потенціалу особистості;
- професійну готовність до самостійної трудової діяльності.

Отже, провідним аспектом у становленні успішного фахівця є його мобільність та різнобічність, оскільки лише за таких умов фахівець буде професійно корисний суспільству, а отже, й ефективний в індивідуальному плані, на довгостроковій основі. Саме таку мету переслідує вітчизняна освіта через виконання інтегральних функцій. Адже саме за допомогою впровадження інтеграції в усіх її багатопланових аспектах підсилюють ефективність підготовки фахівця, готового до інтеграції у складний та постійно змінюваний економічний світ.

Науково-освітній кластер як ядро освітньої агломерації

У розвинутих країнах, які орієнтовані на постійне покращання якості життя своїх громадян, зміцнення конкурентних позицій, приділяють вагому увагу проблемі розвитку свого науково-освітнього потенціалу, зокрема шляхом створення освітніх, наукових (або дослідницьких) та науково-освітніх кластерів.

У своїх наукових дослідженнях ми вже торкалися такого важливого питання, як науково-освітній кластер [17]. За визначенням українських науковців, це мережа постачальників, виробників і споживачів освітніх послуг і технологій, а також елементів освітньої інфраструктури, діяльність яких ґрунтується на позитивних синергетичних ефектах освітньої агломерації (мережевих технологіях, інтеграції знань та умінь, близькості споживача та виробника освітніх послуг тощо) [8].

Формування освітніх кластерів, як одна з організаційних форм поєднання інтелектуальних, фінансових та матеріальних ресурсів для забезпечення конкурентних переваг у певному напрямі їх діяльності, є важливою частиною державної кадрової політики багатьох країн світу. Результатом діяльності освітнього кластера є дифузія інноваційної активності від одного суб'єкта продуктивних взаємин до іншого, тому

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

кластери можуть стати тією основою, завдяки якій буде сформовано національну інноваційну систему.

Формування освітнього кластера можна констатувати через діяльність об'єднання ЗВО як напряму підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти. Для кластеротвірного ЗВО в науково-освітньому кластері важливими складовими є ступінь територіального взаємозв'язку його партнерських суб'єктів, що визначається певною просторовою організацією кластера та специфікою організації та проведення науково-дослідної роботи й експериментів. У сучасних умовах розвитку можливостей мережевого інформаційного спілкування колективи дослідників усе частіше використовують віртуальну форму організації взаємодії.

Насамперед, для ефективної взаємодії необхідним є програмно-апаратний комплекс, у ролі якого найдоцільніше використовувати розділ порталу (сайту), який пропонує комплекс засобів (інструментальних, програмних, інформаційних тощо) для вирішення широкого кола завдань фахівців у певній галузі. Це своєрідне інтегроване утворення, яке повинне містити декілька видів електронних освітніх ресурсів: інформаційну систему, депозитарій електронних ресурсів, електронні методичні матеріали, електронний лабораторний практикум, електронний словник, електронні дидактичні демонстраційні матеріали, електронний документ.

Іншою умовою успішного функціонування науково-освітніх кластерів має бути потужний педагогічний потенціал, якісне навчально-методичне забезпечення, що постійно оновлюється. В освітніх організаціях цього кластеру мають застосовуватися найсучасніші освітні технології. У свою чергу викладачі та фахівці-практики, яких залучають до читання лекцій у таких освітніх закладах, повинні бути в курсі інноваційних змін, пов'язаних як з їхньою професійною сферою діяльності, так і з колом їхніх наукових інтересів. Вони мають активно займатися науковою діяльністю і генерувати та реалізувати на практиці нові сучасні ідеї.

Ще однією ознакою, за якою ЗВО можна розглядати як потенційне ядро або учасника науково-освітнього кластера, є його активна діяльність, спрямована на виконання різних науково-дослідних робіт. Однак наявність освітнього закладу з потужною

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

науково-освітньою базою або створення науково-освітнього центру є необхідною, але недостатньою умовою для розвитку науково-освітнього кластера. Для забезпечення плідної та ефективної роботи учасників кластера необхідні певні фінансові ресурси.

Не менш важливою умовою розвитку науково-освітніх кластерів є наявність та можливості для формування і розвитку тісних контактів для співпраці між центром освіти та бізнесом. Це сприяє розвитку ЗВО, покращанню його фінансової незалежності і водночас дозволяє чітко визначити межі та сутність проблем у бізнесі, які потребують нагального вирішення, спрямувати прикладні дослідження в тому напрямі, що дасть змогу отримати найбільшу зворотну віддачу.

На думку Г. П'ятницької, щоб визначитися з подальшим розвитком науково-освітніх кластерів, необхідно обов'язково враховувати потреби ринку праці – як сьогоденного, так і майбутнього [16]. Ясність у необхідних обсягах людських ресурсів за різними галузевими напрямками підготовки дозволить встановити кількість ЗВО, що потрібні для надання освітніх і дослідницьких послуг у територіальних межах кластера.

Хочеться відзначити ще одну складову даної проблеми – соціальну. Незважаючи на те, що науково-освітні кластери об'єднують науково-дослідні установи та заклади освіти з потужною науково-освітньою базою та високим рівнем інтелектуального потенціалу, що розробляють та впроваджують певні інновації, ключовим завданням для них повинна бути підготовка та перепідготовка кваліфікованих кадрів відповідно до потреб розвитку країни та регіону, тобто соціальна функція.

Таким чином, основними передумовами розвитку науково-освітніх кластерів є наявність: освітнього закладу з потужною науково-освітньою базою; фінансових ресурсів для забезпечення продуктивної роботи учасників кластера; високий інтелектуальний потенціал; тісні контакти для співпраці з бізнесом; мотиваційні фактори підвищення інноваційної активності підприємств; збільшення обсягів попиту на високоякісні освітні послуги.

Сьогодні в Україні вже сформувалися певні передумови для розвитку науково-освітніх кластерів. Найсуттєвішими проблемами для розвитку науково-освітніх кластерів в Україні є, насамперед, нестача фінансових ресурсів для забезпечення продуктивної роботи

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

учасників кластера, відсутність чіткого усвідомлення того, які саме галузі діяльності нагально потребують розвитку таких кластерних утворень, відсутність ясності щодо наявних та майбутніх потреб ринку праці; недосконалі взаємозв'язки між ЗВО та бізнесом, що заважає організації плідної співпраці. Представлені вище результати дослідження у подальшому можуть бути використані для розроблення програм розвитку науково-освітніх кластерів як в Україні, так і поза її межами, а також будуть корисними у процесі вдосконалення методичних підходів щодо вибору та реалізації стратегій кластеризації.

Віртуальні реалії сучасності та специфіка підходів у навчанні в аспекті становлення молоді людини

Політичні кризи, військові конфлікти, кліматичні зміни, стихійні лиха, пандемії ставлять під загрозу можливість процвітаючого життя сучасних молодих людей. Прогрес цифрових комунікацій, штучного інтелекту та дидактичної взаємодії у віртуальній реальності мають великий суспільний потенціал, реалізація якого значною мірою залежить від духовних орієнтирів управлінських та навчальних систем. Тому так важливо теоретично обґрунтувати ефективність дидактичної взаємодії і сучасні підходи в аспекті становлення молоді людини у віртуальних реаліях сучасності.

Інформаційні технології освітнього процесу є характерними рисами функціонування сучасного ЗВО [21]. Сучасні ІКТ визначають розвиток університетів щодо надання швидких та якісних освітніх послуг, особливо коли йдеться про ту ситуацію в суспільстві, коли доступ до традиційних форм навчання є обмеженим.

Як ми вже довели в наших роботах [21], розвиток дидактики обумовлений проблемами, викликаними новими вимогами суспільства та особистостями освіти, котрі багато в чому виникли у зв'язку з трансформацією індустріального суспільства на постіндустріальне (інформаційне), а також проблемами, що існують у самій дидактиці як галузі наукового знання (методологічними). Також не слід забувати про те, що нині пандемія коронавірусу COVID-19 значно впливає на багато сфер людської діяльності, що призводить до стрімких змін у функціонуванні цілих соціальних інститутів. Система освіти, що традиційно повільно реагує на зміни, змушена істотно

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

трансформуватися для адекватного реагування на ситуацію шляхом масштабного використання дистанційних освітніх технологій та віртуальної реальності.

Дидактика – це галузь педагогіки, орієнтована на розробку теорії освіти, формування різних підходів до навчання та засвоєння певної наукової дисципліни. Головним її завданням є адаптація освітнього процесу до найбільш ефективних форм засвоєння інформації здобувачами. Одним із підходів дидактики є її спрямованість на знання, що необхідно отримати під час навчання або поглиблення певної теми, у той час як, наприклад, педагогіка більше уваги приділяє взаємодії учня і вчителя, незалежно від предмета, що вивчається. Таким чином, основним об'єктом дидактики є обробка знань у системі освіти, яка включає процеси розвитку знань, які викладаються, способи їх представлення на уроці та інтеграції учнями, а також усі інші процедури, методи і прийоми, які спрямовані на становлення людини в процесі отримання освіти або самостійного навчання [27].

В історії педагогіки можна виділити три дидактичні системи або парадигми, які відрізняються між собою:

- 1) традиційна;
- 2) педоцентрична;
- 3) сучасна дидактична система (парадигма).

У традиційній системі (парадигмі) навчання домінують викладання і, звичайно, діяльність вчителя. Вона спирається на дидактичні концепції таких педагогів, як Я. Коменський, І. Песталоцці, І. Герbart, а також на дидактику німецької класичної гімназії.

У педоцентричній системі (парадигмі) головна роль у навчанні відводиться вченню, тобто діяльності дитини. В основі цього підходу лежить система Джона Дьюї, трудова школа німецького педагога Георга Міхаеля Кершенштейнера та Вільгельма Августа Лая та теорії періоду реформ, що відбулися в педагогіці на початку ХХ століття.

У сучасній дидактичній системі (парадигмі) сутність навчання складають викладання та учіння, а предметом дидактики є зміст освіти і організація процесу, що забезпечує оволодіння цим змістом [27].

Дидактика не є новою дисципліною, проте її концепції досі стабілізуються. Більшість вчених вважає, що існує «дидактичний трикутник», кути якого складають «знання», «учень» і «вчитель», а не

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

двосторонні зв'язки типу відносин «учитель – учень», «учень – навчальний предмет», «учень – інші учні». Перевагами такого схематичного відображення є гносеологія конкретної дисципліни, когнітивна психологія та труднощі, пов'язані із професійною підготовкою. Якщо детальніше поглянути на кожен «кут», то можна побачити, що на стороні епістемологічного полюса знаходяться такі процеси, як «дидактична транспозиція» (трансформації, які спричиняють «засвоєні знання», що є об'єктом навчання); на стороні психологічного полюса відбувається «репрезентація», що вказує на спосіб, за допомогою якого учень стабілізує та кооперує певні концепції в когнітивному сприйнятті, або «розумова операція» (вказує на конкретний спосіб обробки інформації); нарешті, що стосується ситуації навчання або факторів, що виникають безпосередньо під час засвоєння інформації людиною, слід звернути увагу на «дидактичний контракт», що позначає неявні (неписані) правила, які регулюють відносини вчителя та учня. Усі ці складові дидактичні взаємодії діють комплексно та незалежно від обраної дисципліни [14, с. 71]

Якщо говорити про типи навчання в аспекті становлення молодшої людини у віртуальних реаліях сучасності, то існує багато різних класифікацій. Одна з них – за інтенсивністю, відповідно до якої навчання поділяється на традиційне та інтенсивне.

Термін «традиційне навчання» передбачає передусім класно-урочну організацію навчання, що склалася за часів XVII ст. на засадах, сформульованих Я. Коменським у праці «Велика дидактика» [6, с.180]. На сьогодні найпоширенішим є традиційний тип навчання. Воно характеризується такими ознаками:

- учні приблизно одного віку та рівня підготовки становлять групу, склад якої переважно є постійним на весь період навчання;
- група працює за єдиним річним планом та програмою згідно з розкладом; основною одиницею занять є урок, який, як правило, присвячений одному навчальному предмету, темі;
- роботою учнів на уроці керує викладач: він оцінює рівень знань кожного учня та наприкінці навчального року приймає рішення про переведення учнів на наступний рівень.

При такому навчанні учні засвоюють знання у готовому вигляді, передбачається засвоєння та відтворення знань, їх застосування в аналогічних ситуаціях. Серед особливостей цього навчання можна

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

назвати його орієнтованість переважно на пригадування, а не на мислення; розвиток творчих здібностей, самостійності, активності часто відходить другий план [21].

Інтенсивне навчання відрізняється такими особливостями [9]:

- за мінімальний часовий термін забезпечуються максимально ефективні результати, при цьому учень не тільки не зазнає перевантажень при навчанні, але навпаки, проходить його досить легко і із задоволенням;
- спрямованість на збереження соціально-психологічних аспектів життєвого спілкування;
- викладачі в умовах даної форми організації знімають психологічні бар'єри, активізують мовну діяльність учнів, їхні лексико-граматичні навички, показують комунікативну доцільність використання у мовленні тих чи інших мовних формул, подають цікавий матеріал; сприяють розвитку творчих здібностей, самостійності, активності здобувачів освіти.

Існують також класифікації, які включають, крім названих вище, ще кілька типів, а саме: догматичний, роз'яснювально-ілюстративний, проблемний.

Для першого характерні такі особливості:

- вчитель викладає учням певну сукупність знань у готовому вигляді без пояснення;
- здобувачі освіти засвоюють знання без усвідомлення та розуміння та майже дослівно відтворюють завчені формули та концепти;
- від студентів не вимагається застосування знань на практиці.

Цей тип навчання сприяє певною мірою розвитку механічної пам'яті, але не створює умов розвитку інтелектуального потенціалу особистості, не забезпечує підготовку людини до практичної діяльності на основі нових знань.

Роз'яснювально-ілюстративний тип навчання, обумовлений вищим рівнем суспільно-виробничих відносин, має такі риси:

- вчитель пояснює сутність явищ, процесів, законів, правил тощо з використанням ілюстративного та візуально зрозумілого матеріалу;
- здобувачі освітньої інформації повинні свідомо засвоїти пропонувану частку знань та відтворити її на рівні глибокого розуміння, застосувати знання на практиці в різних видах.

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблемний тип навчання покликаний задовольнити потребу збагачення інтелекту молодшої людини на сучасному етапі розвитку суспільства в умовах науково-технічного прогресу, інформаційної експансії. Він сформувався внаслідок тривалих пошуків учених і має такі характеристики [10, с. 51]:

- викладач або вчитель створює певне пізнавальне завдання, допомагає студентам або учням усвідомити його, організовує їх для його розв'язання;

- студенти здебільшого самостійно засвоюють знання та формують навички, що мають, як наслідок, успіх пізнавальної діяльності.

Включення студентів або учнів до системи проблемного навчання сприяє створенню оптимальних умов інтелектуального розвитку особистості, опануванню нею інструментів (методів) навчальної діяльності, формуванню пізнавальних мотивів навчання, соціально-психологічної підготовки до практичної діяльності.

Зважаючи на те, що останнім часом процес навчання та дидактичні взаємодії відбуваються у віртуальній реальності або за допомогою цього простору, різноманітність освітньої діяльності реалізується через сукупність організаційних форм та нових типів навчання. Найпоширенішими є онлайн-семінар (конференція), презентація, проєктно-аналітична сесія, тренінг, тьюторіал, вебінар, відеоконференція, ділова гра, коучинг, освітня експедиція тощо [17].

Віртуальне освітнє середовище – це багаторівнева та багатофункціональна система, що швидко розвивається, яка об'єднує [4, с. 58]:

- 1) педагогічні, дидактичні та методичні технології, специфічні для взаємодії учасників навчального процесу;

- 2) інформаційні ресурси: бази даних та знань, бібліотеки, електронні навчальні матеріали тощо;

- 3) сучасні програмні засоби: програмні оболонки, засоби електронної комунікації.

Якщо звернути увагу на віртуальність сьогодення, то можна встановити деякі тенденції в аспекті становлення молодшої людини. Свідченнями існування віртуального життя є записи в поштових сервісах, що зберігають дані про передані документи, статуси в комп'ютерних іграх, акаунти в онлайн-бібліотеках та соціальних мережах, де містяться різноманітні відомості про людей [4,

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

с. 215]. Кожен крок, клік, транзакція, що здійснюється людиною, фіксуються цифровим середовищем як певний слід, що залишається на невстановлений проміжок часу. До того ж, є процеси та явища, в яких людина може взяти участь тільки за допомогою мережі Інтернет та віртуальної реальності: онлайн-правочини, віртуальне спілкування, створення вебсайтів, ведення блогу в мережі та розповсюдження інформації «в один клік». Варто згадати про гаджети, які здатні відстежувати серцебиття, тиск, кількість кілометрів та сходів, які людина долає протягом дня; про алгоритми Інтернету, які слідкують за вподобаннями, смаками та бажаннями. Це все впливає на життя людей, комунікацію та навчання. Також цікавим моментом є те, що взаємодія між суб'єктами віртуальної реальності відбувається за посередництвом техніки та технологій, що є додатковою підставою відносити право на віртуальне життя до четвертого покоління прав людини. Спосіб функціонування відносин у вебпросторі структурує й обмежує дії, які є можливими в масовій комунікації.

Мережеве дистанційне навчання, своєю чергою, активно стимулює розвиток систем інформаційного забезпечення навчального процесу – мережевих електронних бібліотек. Істотною перевагою мережевих технологій, на відміну від інших, є можливість навчатися у зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, використовуючи інформаційні ресурси віддаленого на значну відстань навчального закладу, маючи постійний контакт із викладачем, студентами та адміністрацією навчального закладу [27, с. 50].

Розвивальне навчання – дидактичне навчання – це організація навчально-виховного процесу з орієнтацією на розвиток молодої людини, розкриття її потенційних можливостей та отримання ефективної реакції у відповідь.

Сучасні дидактичні концепції почали розвиватися у ХХ столітті. Такі концепції були спрямовані як на розвиток в учнів теоретичних знань, та й формування їх як повноцінних, всебічно розвинених особистостей, наділених творчими вміннями, креативним мисленням, нестандартними трудовими навичками. Сучасні концепції включають: [1, с. 51]

- програмування навчально-виховного процесу;
- проблемне навчання;
- розвивальне навчання;

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- когнітивну технологію;
- педагогіку співробітництва;
- кібернетичну концепцію навчання.

Кожен викладач, володіючи певною навичкою використання технічних засобів і маючи власну медіатеку електронних ресурсів з предмета, що викладається, може створити електронно-освітній продукт для індивідуального використання. В ідеалі, наочна форма подачі матеріалу, ергономічні якості освітніх ресурсів та відповідність їх педагогічним вимогам, облік мультимедійних можливостей комп'ютера та мультимедіазасобів дозволяють суттєво підвищити ефективність уроку, зробити його цікавим та збільшити мотивацію учнів, впливати на їхній емоційний стан [1, с. 10].

Мультимедійні можливості комп'ютера надають широке коло можливостей встановлення інтерактивної взаємодії учня з програмними засобами:

- маніпулювання екранними об'єктами;
- лінійна та ієрархічна навігація;
- інтерактивні довідки;
- зворотній зв'язок: програма відповідає користувачеві, оцінюючи правильність виконання ним завдань, відповіді показуються на екрані, даючи можливість як перевірити, так й удосконалити свої знання;
- конструктивна взаємодія: програма дозволяє створювати, налаштовувати та керувати екранними об'єктами (користувачі можуть додати гіперпосилання, розширити структуру мультимедійної програми тощо);
- рефлексивна взаємодія: програма враховує дії користувача для подальшого аналізу (рекомендація оптимальної послідовності вивчення матеріалу в рамках заняття);
- імітаційна інтерактивність: екранні об'єкти пов'язані один з одним і взаємодіють таким чином, що налаштування цих об'єктів визначає їхню поведінку, імітуючи реальне функціонування технічних пристроїв, систем, соціальних процесів тощо;
- поверхнева контекстна інтерактивність: користувач залучається до різної діяльності, що має неявне дидактичне значення. Цей тип інтерактивності використовується у численних навчальних програмах та дидактичних іграх;

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

• поглиблена контекстна інтерактивність: віртуальна дійсність, тобто користувач занурюється в імітований комп'ютером та програмою світ.

Дидактична одиниця – це логічно самостійна частина навчального матеріалу, за своїм обсягом та структурою відповідна таким компонентам змісту, як поняття, теорія, закон, явище, факт, об'єкт тощо.

До неї входить певний перелік інформації (усний, текстовий, наочний, аудіо та відео). Обов'язково повинні використовуватися інтерактивні моменти, мультимедійний урок у жодному разі не повинен бути демонстраційним. Використання інтерактивних елементів особливо актуальне під час активізації учнів, обговорення матеріалу, контролю отриманих знань, самостійної роботи.

Говорячи про інтерактивність, звернемося до наукових досліджень на цю тему. Відомі українські та зарубіжні вчені в галузі медіаосвіти О. Буйницька, Б. Андерсен та К. Брінк визначають три типи інтерактивності в мультимедійних технологіях: [7, с. 321]

• *Реактивна взаємодія*: користувачі виявляють реакцію у відповідь на запропоновані ним ситуації. Послідовність ситуацій жорстко фіксована, та можливості управління програмою незначні.

• *Активна взаємодія*: користувачі контролюють програму, тобто самі вирішують, в якому порядку виконувати завдання і яким шляхом слідувати у вивченні матеріалу в рамках мультимедійного продукту.

• *Взаємодія*: користувачі та програми здатні взаємно адаптуватися один до одного, наприклад, у системах віртуальної реальності. Можливості контролю користувачем, як і за активної взаємодії, розширюються.

У результаті використання дидактичної взаємодії у віртуальній реальності в навчальному процесі учні отримують можливість працювати з інформацією, електронно-освітніми ресурсами, медіазасобами та сервісами взаємодії. Молоді люди набувають здатності мислити глобально, формується критичне та системне мислення, уміння працювати в команді, з одного боку, та самостійно вирішувати освітні та творчі завдання, з іншого.

Успіх навчання та використання мультимедійних технологій та електронно-освітніх ресурсів визначається насамперед знаннями, вміннями, навичками викладача, що залишається «лідером»

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

педагогічного процесу. Молода людина може грати роль суб'єкта та об'єкта впливу комп'ютеризованої системи. Найважливішою умовою освіти є співпраця того, хто навчає, та того, хто вчиться. Тільки при взаємодії та взаємній відповідальності, наявності високої мотивації всіх учасників освітнього процесу можливий позитивний результат будь-якого уроку, у тому числі уроку з використанням електронно-освітніх ресурсів та мультимедійних засобів дидактичної взаємодії.

Як бачимо, безперервний процес змін, у якому людина посідає майже ключову позицію, сформував виклики, пов'язані з необхідністю набувати нових компетенцій протягом усього життя та «крізь все життя». Сьогодні можна говорити про появу нової постіндустріальної парадигми освіти зі специфічними проблемами електронної та віртуальної дидактики поза загальнодидактичними підходами.

Виховання особистості студента в сучасних умовах

Аналіз проведеного нами дослідження виховання як соціального процесу [20] демонструє, що за сучасних умов його варто розуміти як соціальний процес, спрямований на розвиток особистості, що відбиває соціальне замовлення суспільства, яке визначається у наявному вигляді, формулюється у соціальних нормах та реалізується певними соціальними інститутами у вигляді цілеспрямованих дій, направлених на людину у процесі її соціалізації. Таке сприйняття виховання дозволяє розглядати його на кількох рівнях: на рівні соціуму, соціальних інститутів, окремих соціальних груп, інтерперсональному (міжособистісному) та інтраперсональному (самовиховання).

Найбільш ефективним для аналізу виховання у вищому навчальному закладі є соціокультурний підхід.

У сучасних умовах виховання особистості студента відбувається під впливом ключових рис суспільства, які формуються завдяки трансформаційним, модернізаційним та постмодернізаційним змінам. До них сьогодні відносять п'ять основних принципів: індивідуалізм, диференціацію, раціональність, економізм, експансивність. Як наслідок, завданням виховної роботи стає формування «сучасної особистості», базовими рисами якої виступають культурна невизначеність, фрагментарність соціального буття, деканонізація, поверхневність тощо.

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Слід визначити, що досягнення цієї мети в рамках роботи у вищому технічному навчальному закладі має свою специфіку. Насамперед це пов'язано з тим, що ці навчальні заклади утворюють особливе соціокультурне середовище. За умов модернізації системи вищої освіти вищі технічні навчальні заклади виробили декілька стратегій своєї адаптації. До них можна віднести відкриття нових спеціальностей, пошук нових джерел фінансування, розвиток нових форм наукової роботи, заснованих на активному співробітництві ЗВО з підприємствами та організаціями, розширення міжнародних зв'язків тощо. Поряд із цим слід зазначити, що вони практично не приділяли уваги питанням виховання, що спричинило формалізацію та занепад цієї роботи. Сьогодні особливе соціокультурне середовище вищих технічних навчальних закладів обумовлює створення відповідних концептуальних основ виховної роботи, яка має базуватися на таких ключових елементах: мета, завдання, принципи виховання; зміст виховання, за основними напрямками; роль основних суб'єктів освітньої діяльності у здійсненні виховних практик; механізм реалізації та контролю; матеріальні та моральні основи забезпечення навчально-виховного процесу. Ці елементи концептуальної бази виховання мають бути адаптовані чи спеціально розроблені для умов їхньої реалізації саме у вищому технічному навчальному закладі.

Проведений аналіз показав, що проблеми в реалізації концептуальних основ виховання у вищому технічному навчальному закладі стосуються позиціонування виховання в системі соціальних взаємодій у технічному ЗВО, оцінного та вольового компоненту свідомості студентів, суб'єктів виховної роботи тощо. Аналіз виховних практик у вищих технічних навчальних закладах продемонстрував, що зі студентами технічного профілю підготовки проводиться менше заходів виховного характеру, їхня підготовка часто не враховує особливостей студентського контингенту, їхніх потреб, мотиваційного ядра і т. ін.

Аналіз досліджуваних проблем дає підстави стверджувати, що для ефективного проведення виховної роботи в технічному ЗВО необхідно посилити науково-методичне обґрунтування виховної роботи. Особливе місце має посідати система оцінювання результативності й ефективності виховної роботи. Роботодавцям сьогодні потрібні фахівці, які володіють не тільки певними знаннями,

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

уміннями й навичками, але й ті, що ведуть здоровий спосіб життя, високоморальні, завзяті молоді люди, що мають активну життєву позицію, вміють застосовувати лідерські якості, які володіють гнучким мисленням, готові до міжнародного співробітництва. Як показує практика, багато керівників при підборі персоналу стали звертати увагу на особистісні якості людини (пунктуальність, відповідальність, ініціативність, комунікабельність, творчий підхід до справи тощо). Сучасна ситуація, що складається у вищій технічній школі, на наш погляд, сприяє цьому.

Найбільш ефективним для дослідження виховання є соціокультурний підхід, який спирається на урахування у вихованні трьох складових: особистості, соціуму і культури. За своїми пізнавальними можливостями соціокультурний підхід близький до системного підходу. Процес виховання здійснюється за допомогою не тільки культурних систем, а й правових серед множини різних соціальних регуляторів, ефективність яких не є однаковою в суспільствах різних типів.

Аналіз законодавчої бази виховного процесу показав, що практична недорозвиненість принципів виховання у вищій школі вимагає впровадження в законодавство чіткого та ефективного механізму забезпечення такого виховного процесу. Із проведеного аналізу законодавчої бази виховання у вищій школі стає очевидним той факт, що законодавчі зусилля влади здебільшого спрямовані на розробку методологічних, концептуальних, стратегічних законодавчих актів, у той час як стан суспільної свідомості, особливо молодіжної, вимагає прийняття конкретних рішень з урахуванням синдрому «сучасної особистості».

Серед різноманітних стратегій життєдіяльності вищих технічних навчальних закладів в умовах модернізації можна виділити стратегію пошуку додаткових джерел фінансування. Ця стратегія була пов'язана з пошуком позабюджетних джерел, у тому числі грантів, що поряд із економічною вигодою сприяло розвитку міжнародних зв'язків вищих навчальних закладів та загальному процесу інтеграції вітчизняної вищої освіти у світове співтовариство. Завдяки цьому здійснювалась і підтримка наукових досліджень. Одним із напрямків у цьому аспекті було встановлення тісних зв'язків із бізнес-середовищем тощо.

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Завдяки сукупності факторів зовнішнього та внутрішнього середовища вектор виховання значно зменшив свій вплив як однієї із складових освітянського процесу. Але сучасні вимоги розвитку української держави вимагають його активізації, для чого, на нашу думку, необхідна розробка концептуальних основ цієї діяльності.

Застосування соціокультурного підходу до аналізу виховання дозволяє стверджувати, що окремі компоненти концептуальних основ виховання в технічному вищому навчальному закладі будуть ідентичними до загальних концептуальних основ виховання в українському суспільстві. Це пов'язано з тим, що вони спрямовані на досягнення загальної мети виховання, виконання соціального замовлення на нього з боку суспільства. На наш погляд, до таких загальних компонентів належать, перш за все, мета, завдання та принципи виховання.

Головна мета виховання у вищому навчальному закладі – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури.

Виховання у вищих навчальних закладах – це система, що поєднує виховання студента як людини, фахівця і громадянина; система, що поєднує копітку виховну роботу протягом п'ятирічного терміну навчання у вищих навчальних закладах (у перебігу навчання, у процесі виробничої практики, в умовах побуту, занять фізичною культурою й освоєнням духовних цінностей), і система, що інтегрує теоретичне навчання і професійну працю, освіту і ринковий попит на освічених фахівців, вищу освіту та післядипломне навчання.

Реалізація програм і завдань виховної роботи в сучасних умовах розвитку українського суспільства, пошук найефективніших форм і методів роботи, наповнення їх адекватним змістом у сучасному українському суспільстві повинні корелювати, на наш погляд, із тими завданнями, які постають перед майбутніми фахівцями в подальшій професійній діяльності [16].

Порівняння позицій студентів технічного профілю підготовки і студентів-гуманітаріїв відносно даних завдань організаційно-виховної

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

роботи показує, що деякі з названих аспектів реально є проблемними зонами. Якщо брати до уваги якість складання сесій, то «технарі» програють і на тлі оцінок студентів-гуманітаріїв.

Загалом проблемні зони, відзначені нами у виховній роботі зі студентами технічного профілю підготовки при порівнянні зі студентами-гуманітаріями, мають, як першоджерело, декілька основних причин. Їх, на наш погляд, можна згрупувати в три очевидні групи: макрофактори, мезофактори та мікрофактори. Вплив цих факторів детермінує зміст моделі фахівця технічного ЗВО.

Модель фахівця, відповідно до якої випускник вищого навчального закладу може бути успішним у сучасному соціумі, має в своїй основі коло компетенцій як інваріантних вимог до особистості в ситуації змін.

Як показав проведений нами аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців технічних спеціальностей, сучасна система вимог до властивостей та характеристик фахівців складається з двох основних модулів: професійно-спрямованого та загальнокультурного. При цьому виховна складова, на наш погляд, активно впливає на формування всіх компонентів. У рамках першого вона сприяє формуванню професійної культури, професійної етики та набуттю майбутніми фахівцями відповідних професійних властивостей.

Таким чином, виховна робота зі студентами у вищій школі є найважливішою складовою якості підготовки фахівців і проводиться з метою формування в кожного студента свідомої громадянської позиції, прагнення до збереження й збільшення моральних, культурних і загальнолюдських цінностей, а також вироблення навичок конструктивного поведіння в нових економічних умовах. Урахування європейських тенденцій становлення молоді людини, особливих загальноукраїнських пов'язаних із розвитком національної самосвідомості й окремих, регіональних рис дає можливість вищій школі сформувавши особистість сучасного фахівця, що керується знаннями, усвідомлює відповідальність за себе й свою державу, постійно прагне до саморозвитку й самовдосконалення.

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамовський А. Л., Ребишева Л. В. Дистанційні освітні технології та трансформація вищої освіти в умовах пандемії COVID-19: можливості, виклики, перспективи / А. Л. Абрамовський, Л. В. Ребишева // Вісті вищих навчальних закладів. Соціологія. Економіка. Політика. – 2020. – № 2. – С. 43-51.
2. Андрущенко В.П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко. – К. : МП Леся, – 2010. – 368 с.
3. Балакірева О.М. Трансформація цінностей освіти / О. М. Балакірева // Український соціум. – 2007. – № 4. – С. 7-19.
4. Баранов О. Віртуальність і правове регулювання / О. Баранов // Публічне право. – 2017. – № 1(25). – С. 210-218.
5. Буряк В. К. Умови та засоби самоосвіти студентів. / В. К. Буряк // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 18-29.
6. Велика дидактика. Закони добре організованої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Є. І. Коваленко, Н. І. Белкін. Київ : Центр учбової літ-ри, 2006. – С. 155-185.
7. Веремчук А. Проблеми і перспективи дистанційного навчання у ВНЗ / А. Веремчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – №7. – 2013. – С. 319-325.
8. Жук О.П., Дроздовська Л.О. Кластерний підхід у процесі оптимізації системи освіти України / О. П. Жук, Л. О. Дроздовська // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3/1. – С. 151-154.
9. Карзанова Т. Ю. Традиційний та інтенсивний типи навчання у сучасній методиці викладання РКІ / Т. Ю. Тарзанова // Вчені записки Орловського державного університету. – 2014. – № 1(57). – С. 351–353.
10. Карпушина М. Теоретичні основи технології проблемного навчання студентів у закладах вищої освіти / М. Карпушина // Педагогічний дискурс. – 2018. – Вип. 24. – С. 50–56.
11. Кокун О. М. Методологічні засади та практичні заходи психофізіологічного забезпечення професійного становлення фахівця: збірник наукових праць КІПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=4&us_publication=837
12. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс: Підручник. – К. : Каравела, 2004. – 456 с.
13. Михайлева Е. Образовательный процесс в условиях инновационного развития непрерывного образования: основные черты и перспективы. / Е. Михайлова. // Новый коллегіум. – 2021. – №2. – С. 22-30.

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

14. Осмоловська І. М. Предметність навчання та навчальні предмети у контексті різних дидактичних підходів / І. М. Осмоловська // Освіта і наука. – 2012. – № 7(96). – С. 67–78.

15. Подольська Є.А. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті: [Монографія] / Є. А. Подольська. – Харків : Золоті сторінки, 2002. – 235 с.

16. П'ятницька Г. Т. Науково-освітні кластери: відмітні характеристики та передумови розвитку / Г. Т. П'ятницька // Университетско-школьные кластеры: мировой опыт и перспективы его адаптации в Украине : материалы XVIII ежегод. Междунар. науч.-практ. конф., Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др. ; редкол.: Е. В. Астахова (глав. ред.) и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2020. – С. 191-207.

17. Савош Г. П. Вищий навчальний заклад як ядро науково-освітнього кластера / Г. П. Савош // Университетско-школьные кластеры: мировой опыт и перспективы его адаптации в Украине : материалы XVIII ежегод. Междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 14 февр. 2020 г. / М-во образования и науки Украины, Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др. ; редкол.: Е. В. Астахова (глав. ред.) и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2020. – С.153-157.

18. Савош Г.П., Швець Т.Ю. Система освіти як елемент духовного та соціального становлення фахівця / Г. П. Савош, Т. Ю. Швець // XII Международная научно-практическая конференция “MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT”, 18-20 травня 2022 р., Чикаго, США. – С. 578-584.

19. Савош Г. П. Функції та роль вищої освіти в сучасному українському середовищі (період трансформації) / Г. П. Савош // Образовательные риски: суть и подходы к решению : материалы ежегод. Междунар. науч.-практ. конф., [Харьков], 15 февр 2018 г. / Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др. ; редкол.: Е. В. Астахова (глав. ред.) и др.]. Харьков : Изд-во НУА. – С.245-248.

20. Савош Г.П. Особливості виховної роботи в системі вищої технічної освіти України: соціологічний аналіз [Текст] : дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Савош Галина Петрівна ; Харківський гуманітарний ун-т "Народна українська академія". – Х., 2006. – 232 с.

21. Савош Г.П., Саньков П. М., Галаницька А.А. Дидактичні взаємодії і сучасні підходи в аспекті становлення молодого людини у віртуальних реаліях сучасності / Г. П. Савош, П.М.Саньков, А.А.Галаницька // XVII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice», 03-06 травня 2022 р., Токіо, Японія. – С. 950-957.

22. Савчук О.В. Теоретичні засади дослідження функцій інституту вищої освіти / О.В. Савчук // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. – № 11. – 2010. – С. 113-118.

РОЗДІЛ 4
ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

23. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.

24. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу / Л. Г. Сокурская. – Харьков.: Изд-во ХНУ им. Каразина, 2006. – 276 с.

25. Марчук П.П. Соціологія: навчальний посібник / П.П. Марчук. – Тернопіль, 1998. – 300 с.

26. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций / под. ред. В.И. Астафьевой. – Харьков.: Изд-во НУА, 2010. – 408с.

27. Meirieu Philippe Didactique. Paris, 2018